

XX. Yüzyıl Başlarında Türk ve Yabancı Algısında Pan-Türkist ve/veya Pan-Turanist Coğrafya ve Turan Halkları-II

*Pan-Turkist and/or Pan-Turanianist Lands and Turanian Peoples in Perceptions of
Turkish and Foreign at the Beginning of the 20th Century-II*

Doç. Dr. Ahmet KARAÇAVUŞ*

Özet

1917 Rus Devriminden sonra Batılı devletlerin üzerinde dikkatle durdukları siyasi konulardan biri de muhtemel Pan-Türkist ve/ya Pan-Turanist politikalarıdır. Zira Çarlık Rusyasının çöküşü ile birlikte bu politikaların uygulanabilme ihtimali ortaya çıkmıştır. Bu ise özellikle ittifak devletlerini konu hakkında bilgi sahibi olmak amaçlı araştırma ve inceleme yapmaya yöneltti. Araştırmaların bir boyutunu da Türk milliyetçiliği oluşturmaktaydı. Yani o tarihler itibarıyla Batılı uzman ve bilim adamları Türk milliyetçiliğine ve onun hedeflerine pratik siyasi kaygıları üzerinden yaklaşıyorlardı. Bu nedenle onların bakış açısı gerçekleşme olasılığı bulunan Pan-Türk ve/veya Pan-Turanist birliğin çerçevesini çizmeye odaklanmaktaydı. Bu çerçeve Batı ülkelerinin böylesi bir birlikten göreceği zarar ve/ya faydayı hesap etme düşüncesi taşıyordu. Bunun yanı sıra onların millet tarifi bütünüyle dil-ırk ilişkisi üzerine kurulu antropolojik ve filolojik bir mahiyet arz ediyordu. Bu tanımlar Avrupa'daki tarihsel Türk veya Turani algısıyla birleşince saf bir öteki inşası gerçekleştirecek malzeme ve zihinsel biçim ortaya çıkmış oluyordu. Bu nedenle Batıların Turan veya Türk coğrafyası katı ırk ve uygarlaşmamış Turani ya da Türk çerçevesi içinde oluşmaktaydı. Macarlar batılı ırk kuramlarına ve dil teorilerine yabancı değillerdi. Onlar konuya bilimsel açıdan yaklaşacak bilgi birikimine ve yöntemlere sahiptiler. Ayrıca Macarlar yaşadıkları siyasi buhrana ve kimlik bunalımına bir çözüm arıyorlardı. Bundan dolayı onlar, coğrafyayı belirleyici konuma yükseltip, irki referansları dil kuramlarıyla birleştirmiş ve geniş bir Turan ülkesi haritası ortaya koymuşlardı. Bu çalışmada bazı batılı uzman, diplomat, siyaset ve bilim adamının Pan-Türkist coğrafyayı nasıl tanımladıkları, Turan ya da Türk halkları denildiğinde ne anladıkları üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pan-Türkizm/Pan-Turanizm, ırk, millet, dil.

Abstract

After the Russian Revolution in 1917, possible Pan-Turkism and/or Pan-Turanianism policy was one of the issues that Western countries stand on. The possibility of applicability of this policy has appeared after the fall of Tsarist Russia. And this has made-especially- Allien Powers research and make an investigation in order to have information about the issue. Turkish nationalism was forming one dimension of the researchs. The western experts and scientists who are evaluated in this study approached Turkish nationalism and its goals from the perspective of political pragmatist concerns. Therefore, their perspective focused on drawing the frame of a possible pan-Turkism and/or pan-Turanianism unity.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü, ahmetkaracavus@ktu.edu.tr

The aim of this frame was to calculate loss and gain that Western countries might have had from this unity. In addition, their definition of the nation had an anthropological and philological content completely based on language-race relationship. When these definitions were combined with the perception of historical Turk or Turanian in Europe, the material and the mental form to build a "pure other" came into being. That's why Western Turanian and Turk geography was in strict race and uncivilized Turanianist or Turk frame. Hungarians were not unfamiliar to Western race and language theories. They had the scientific knowledge to approach the issue scientifically. Hungarians were looking for a solution to their political crisis and identity crisis. Therefore, they raised geography to determinant level, and combined racial references with language theories, and then put forth a wide map of Turanian country. This study has examined how same western experts, diplomats, politicians and scientist describe the Pan-Turkist geography; and what they understand when it comes to the terms of Turan or Turkish folk.

Keywords: Pan-Turkism/Pan-Turanism, race, nation, language.

1917'de yazan Stoddard'a göre bir nesil öncesine kadar dünya üzerinde yaşayan hiçbir Turanî halk arasında, Turancılığa dair herhangi bir işaret bulunmamaktaydı. Sadece Macarlar ve Finliler gibi ortak Turanî kökenden habersiz uzak toplumlar değil, akrabalığı kesin olan Türk ve Türkmenler bile birbirine tamamen kayıtsızdı [Stoddard 1917: 17]. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Avrupalı bilim adamı, düşünür ve siyasetçilerin zihnini meşgul eden asıl sorun, tam da bu tespitin yarattığı endişelerden kaynaklanmaktaydı. Zira onlar, Turanî halkları oluşturan geniş halk kitleleri bir yana bir nesil öncesine kadar ilgili toplum ve ülkelerin siyasetçi ve aydınlarında bile Turanî köken ve vasıflarına dair hiçbir bilinç yok iken, nasıl oldu da Pan-Turanist hedefler bu kadar hızlı siyasi bir karakter kazandı diye sormaktaydılar. Batılılara göre, Avrupa halklarında çok yaygın bir şekilde kendini gösteren aynı ırka mensup olma bilincinin benzer şekilde bütün Turan kökenli halklara yayılması, XX. yüzyılda Avrupa'nın yaşaması ihtimal dâhilinde olan en büyük felaketin kaynağı olabilirdi. Bu korkunun, bir takım somut gerçeklerden hareket edip etmemesinin hiçbir değeri yoktu. Ayrıca çoğu Avrupalı, devam eden savaşta Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı-Macar-Bulgar üçlüsünü Turan birliğine giden yolda atılmış en kritik adımlardan biri olarak değerlendirmeyordu.¹ Bu nedenle özellikle antropoloji, filoloji ve tarih kökenli birçok Batılı bilim adamı, Turan halkları hakkında büyük oranda ırkçı söylemler içeren yayınlar yaptılar. Dolayısıyla bu makalede bahse konu edilecek belgeler, Avrupa'nın Turanî halklarla ve Pan-Turanist amaçlarla ilgili görüşlerini, dönemin bilimsel ölçütleri çerçevesinde, biraz bilimsel ama çoğunlukla siyasi içerikli olarak ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu araştırmanın amacı, bazı İngilizce belgeler üzerinden, Batılı bilim adamı ve siyasetçilerin Turanî halklar ve Pan-Turanizm üzerine yaptıkları değerlendirmeleri ortaya koymaya çalışmaktır.

Andre Malraux: II. Dünya Savaşı'nın İçinden Turancılığa Bakmak

Bugün çoğu tarihçinin Pan-Turanist görme eğiliminde olduğu Enver Paşa II. Dünya savaşı yıllarında yazılan otobiyografik veya biyografik bir romanda bile bahsedilen çerçevede ele alınmıştı. Ancak Malraux'nun aşağıda bahse konu edilen eserini kaleme aldığı sırada Pan-Turanist ideoloji, bütün dünyada mahkûm edilip sindirilmişti. I. Dünya savaşı sonrası

¹ Bazı Avrupalılara göre Almanlar da Turan asıllı bir kavimdi. Daha doğrusu Almanlar da Türkler gibi İskitlerin soyundan geliyordu. Bodin'in konuyla ilgili görüşlerinin bir değerlendirmesi için bk. [Hentch 1996: 101-110].

kurulmaya çalışılan dünya düzeninde Pan-Turanist hedefleri engelleyici her türlü tedbir alınmıştı ki, bunlar ayrı bir tartışmanın konusu olacak kadar kapsamlıdır.² Ancak Malraux halen Enver Paşa'nın Pan-Türkizm'i üzerinden dünyayı okumaya çalışıyordu. Malraux, sanki Sovyet Rusya'nın çökme ihtimali üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır ve böyle bir durumda 1917'deki vasatın tekrar ortaya çıkması olasılığı çerçevesinde Batı'yı uyarır gibidir. Bu bağlamda Türkiye'de 3 Mayıs 1944'te yaşanan hadiselerin sadece Sovyetler Birliği ile ilgili olmayıp Batılı sistemin taleplerini de karşılar bir yanı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Oysa Türkiye'nin Lozan Antlaşması ile yöneldiği hedeflerin I. Dünya Savaşı öncesi şekillenmeye başlayan siyasi Pan-Turanizm ile hemen hiç bağlantısı kalmamıştı. Ancak Malraux Enver Paşa etrafında oluşturulan bu miti diri tutmak istemektedir. Oysa Enver Paşa'nın Turan imparatorluğu kurmak gibi bir idealinin olup olmadığı bile tartışmalı bir konudur.³ İşte bu nedenle bu yazıda, dar anlamıyla Avrupa'nın geniş manasıyla Batının Pan-Turanizm ile ilgili endişelerinin boyutlarını tespit etmek için yazıya 1943'ten başlamayı uygun bulduk.

II. Dünya savaşı yıllarında ve sonrasında artık Avrupa eski Avrupa değildi. İrk kuramları Nazi ideolojisi olarak başta Avrupa olmak üzere bütün dünyanın karşısına çıkmış ve dünya ölçeğinde büyük ve yıkıcı bir savaşa neden olmuştu. Dolayısıyla insanlara ırk kuramları ile yaklaşmak bizzat Avrupa'nın kendisi için bir felaketle sonuçlanmıştı. Tam da bu sıralarda, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yayınlanan bir otobiyografik roman?, Avrupa'nın ırk kuramlarına pek iltifat etmeden, Enver Paşa özelinde Pan-Türkist ve/ya Pan-Turanist idealin hedef edindiği coğrafyayı kabaca tasvir etmektedir. Bahsedilen roman ünlü Fransız yazar, filozof ve siyasetçi Andre Malraux (1901-1976) tarafından yazılmıştı.

Malraux, İsviçre'de 1943'te yayınlamış olduğu "*Altenburg'un Ceviz Ağaçları-Les Noyers de l'Altenburg*" adlı *garip otobiyografik romanda* [Georgeon 2006: 77] hikâyenin anlatıcısı, babası Vincent Berger'in öyküsünü dile getirmiştir. Eserle ilgili iki konu üzerinde durmak gerekmektedir. Birincisi eserin hangi kategoriye sokulacağı ve buna bağlı olarak Enver Paşa'nın değerlendirileceği ile ilgilidir. Bu bağlamda, Georgeon'un eserini otobiyografik bir roman olarak nitelerken Landau, Malraux'nun anlattığı hikâyenin, ne kadar düş ürünü olursa olsun bir parça gerçeklik içerdiği görüşündedir [Landau 1999: 77-78]. İrfan Ülkü ise herhalde Türk birliği düşüncesine duyduğu yakınlık ve Enver Paşa ile ilgili olumlu yargıları nedeniyle hikâyenin gerçek olduğunu varsaymaktadır. Ülkü, çalışmasında Malraux'nun anlatımında yer alan Enver Paşa ile ilgili kısımları olduğu gibi alıntılamaştır [Ülkü 2005: 7-24]. İkinci olarak eserde geçen Vincent Berger'in kim olduğuna odaklanmak gerekmektedir. Zira bu sayede Enver Paşa ile yakın çalışma olanağı bulan kişinin eserin hangi karmanı olduğu hakkında bir fikir yürütmek mümkün olabilir. Nitekim Georgeon, Vincent Berger'in Malraux olabileceğini ima eder [Georgeon 2006: 77]. Landau ise Malraux'nun babasının hikâyesini anlattığı görüşündedir [Landau 1999: 77-78] ki bu romanın kronolojisi açısından akla daha yatkın bir görüştür. Alman ordusunda subay olan Berger, Trablusgarp Savaşı

² İngiltere'nin bu konudaki düşünceleri için bk. *The Rise of the Turks-The Pan Turanian Movement*, 1919; Metnin ilk on sayfası hariç Türkçesi için bk. [Hülagü 1994: 73-98]; Hülagü, belgenin arşiv kaydını "*India Office Library and Records (London), L/P&S/20/C.191*" olarak vermektedir.

³ Enver Paşa'nın siyasi düşünceleri ve hedefleri ayrı bir araştırma konusu olmayı hak etmektedir. Burada onun Pan-Turanist olup olmadığına dair kurulan cümleden maksat Enver Paşa'nın siyasi idealizminin mahiyetinin bir kalemde kategorize edilecek kadar basit olmadığını vurgulamaktır. Nitekim bugün halen Enver Paşa ve siyasi görüşleri hakkında detaylı incelemeler bulunmamakta ve o kalıp yargılarla değerlendirilmektedir. Biz sadece bu konunun tartışılması gerektiğini ifade etmek istiyoruz.

öncesinde görevli olarak Enver Paşa'nın yanına gönderilmişti.⁴ Malraux'nun anlatımına göre Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarını artık yitirdiğine ikna olmuş ve Turancılığı gerçekleştirmek, başkenti Semerkant olan bir Türk imparatorluğu kurmak için doğuya yönelmişti [Malraux 1996: 34-35].

Malraux'nun anlattığı hikâye hayal de olsa bir konuda, Pan-Türkist coğrafyanın siyasi kavranışında ilginç bir gerçekçilik sergiliyordu. Zira Georgeon, romanın aslında "garip bir öykü" olduğunu belirtir. Ona göre, "Malraux'nun mistifikasyon zevkini unutan bazıları, bu öyküyü gerçek kabul etmişlerdir. Bu kadar saf olmayan diğerleri ise yazarın düş gücünün Orta Asya'nın bozkırlarında alevlendiğini düşünmüşlerdir." Bazılarına göre ise Malraux, Pan-Türkizm'den yararlanarak kendi devrimciliğini anlatmak istemiş, bu arada da komünizmden bahsetme fırsatını yakalamıştır. Georgeon'a göre, "Her ne olursa olsun Malraux'nun dehası Pan-Türkizm'in dramatik düğüm noktalarını yakalamayı bilmişti. Balkan savaşlarının yaratığı travma, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, Almanya'nın oyunu, Enver'in rolü, büyük uzamların çağırısı, yerel gerçeklikler ve bu işte düşlerin payı." Malraux bunların hepsini, bu kısa fakat yoğun anlatıma sığdırmayı başarmıştı [Georgeon 2006: 77-78]. Gerçekte Malraux'nun olayları "mistifike etmeye meraklı dili" [Georgeon 2006: 77] hayalin arasına bazı politik gerçekleri gizlemektedir. Onun romanına göre Enver Paşa, Balkanların elden çıktığına, bir daha geri alınamayacağına kanaat getirmişti. O halde Osmanlı Devleti'nin ve kurulması düşünülen Pan-Türk birliğin batı sınırları Edirne'den başlamak zorundaydı. Burada, Pan-Turanizm'in coğrafyası, "Turancılık, bütün Türk halklarının birliği, Edirne'den Orta Asya içlerine, İpek yolunun Çin vahalarına dek..." [Malraux 1996: 35] cümlesiyle anlatılıyordu.

Bu hikâye İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya gibi büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin ya da Türklerin Avrupa'daki varlığının ne olacağı ile ilgili şark meselesi kapsamında bütün bir XIX. yüzyıl boyunca yaptıkları tartışmaların ulaştığı sonuçlarla örtüşen siyasi sınırları anlatmaktaydı. Aslında 1699'dan beri olaylar hep aynı gelişmişti. Avrupa ülkelerinden hangisi olursa olsun Avrupalıların Osmanlı Devleti'nden aldığı topraklar Avrupa'ya aitti ve bir daha geri verilmesi ya da Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi düşünülmemeliydi.

⁴ Georgeon, roman anlatıcısının babası Wincent Berger'in Balkan savaşları sırasında İstanbul'a, Enver Paşa'nın yanına gönderildiğini belirtmektedir. Ancak romanda *Babam doğu dilleri diplomasını alır almaz yeni gelişen İstanbul Üniversitesi'ne atanmış, kısa zamanda genç aydınların gözünde saygınlık kazanmıştı* denilmektedir. Bu ifadelerle göre roman anlatıcısının babası Wincent Berger, Balkan Savaşlarından epey önce İstanbul'a gelmiş olmalıdır. Muhtemelen bu tarih 1908 idi. Ancak W. Berger'in siyasi ve diplomatik bir görevle İstanbul'a gelişi Trablusgarp savaşı sırasında olabilir. Zira ilerleyen satırlarda "İtalya Türkiye'ye savaş açıp da artık generalliğe yükselmiş olan Enver, Trablus ordusunun komutasını alınca, babam kendisinin onun yanına gönderilmesini sağlamayı başarmıştı." (Enver Paşa bu tarihlerde generalliğe terfi etmemişti) cümlesiyle Wincent Berger'in Trablusgarp Savaşı sırasında İstanbul'a gönderildiği ifade edilmektedir. Yazar, devamla "1910 sonlarında kaçakçı gemisiyle Sirte kıyısına geldiklerinde İtalyanlar bütün büyük limanları işgal etmişlerdi." demektedir. (Malraux'nun kronolojisi burada olayları bir yıl öncesine almış görünmektedir. Çünkü bilindiği gibi İtalya 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişti.) Bu cümlelerden hareketle Georgeon'un eserin otobiyografik bir roman olduğuna dair görüşlerinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiği düşünülebilir. Zira belirtildiği gibi Malraux 1901 doğumludur ve öncesi bir kenara, Georgeon'un belirttiği tarihlerde dahi o, romanın kronolojisi açısından İstanbul'a görevli olarak gelebilecek ve kendisine atfedilen işleri yapabilecek yaşta bulunmamaktadır. Bu durumda romanda anlatılan, başka bir kişinin hikâyesi olabilir. Nitekim roman anlatıcı, anlatıcının babası ve yine anlatıcının dedesi bağlamında üç nesil üzerinden kurgulanmıştır. Bununla birlikte romanda Malraux, kendi psikolojik evrelerini ifade etmeye çalışan bir otobiyografiyi denemiş de olabilir. [Malraux 1996: 34-35; Landau 1999: 77-78; Georgeon 2006: 77].

Kısacası Avrupa'nın güney sınırları, Osmanlı Devleti'nin gerilemesine paralel bir şekilde genişlemekteydi. Sonuçta Batı yönünde fetih umudu kalmayan Enver Paşa, Balkanlarda oluşan siyasi sınırları doğal sınır kabul etmek zorunda kalmanın getirdiği mecburiyetten dolayı yönünü Doğuya "*Turan'a!*" çevirmişti. Yani Turan coğrafyası, dünyadaki siyasi gelişmelere bağlı olarak oluşturulması gereken bir haritaydı. Enver Paşa'nın Turan hayali ise üç yüzyıldır kaybedilen Batı karşısında bir alternatif arayışıydı. Güç tazeleme girişimiydi. Biraz da Beşir Ayvazoğlu'nun Yahya Kemal Beyatlı'yı ve şiirini yorumlarken kullandığı çok kalıplaşmış, ama bir o kadar ve tam anlamıyla dönemin halet-i rûhiyyesini yansıtan ifadesiyle "*bozgunda fetih rüyasıydı.*"

Bu noktada önemle vurgulanması gereken bir husus vardır ki, o da çalışmanın ilerleyen aşamalarında görüleceği üzere, Batılı yazarlar içinde sadece Malraux'un, belki çok sonra yazdığı için olacak ki, Turan coğrafyasını çizerken Osmanlı gerileyişinin siyasi sınırlarda yapmış olduğu değişime dikkat çekmiş olmasıdır. Hâbil Âdem de Osmanlı Devleti'nin Balkanları kaybettiği, artık bir daha geri alamayacağı görüşündedir. Ona göre Rumeli meşrutiyetin ilanından birkaç hafta önce Reval görüşmelerinde elden çıkmıştı [Cons Mol T: 94-95].⁵

Bunun haricindekiler haritayı çizerken, siyasi gerçeklerden ziyade dil, din, tarih gibi faktörler çerçevesinde hareket etmişlerdi ve konuya oldukça ütöpik yaklaşıyorlardı. Malraux'un anlattığı hikâye Türklerin artık Edirne'nin batısına geçemeyeceklerini ima etmekteydi. Malraux'un bakış açısının dikkat çekici yönü, XX. Yüzyılın başlarında yazan Avrupalı yazarların aksine Macar, Bulgar ve Finleri dikkate almamasıydı. Bu onun siyasi gerçekçiliği dikkate aldığı, antropoloji ve filoloji gibi disiplinlerin ırk nazariyelerini dikkate almayarak tarih ve kültür çerçevesinde bir yorum yaptığını ortaya koymaktadır. Belki de onun otobiyografik romanına bir cümle ile sıkıştırdığı bu siyasi gerçeklik, eserin sadece hayalden ibaret olmadığını ortaya koymaya yarayacaktır. Malraux, biraz da edip olmanın verdiği sezgi gücüyle dönemin siyasi gerçeklerinin Enver Paşa'nın Turancılığı üzerindeki etkisine ima yoluyla da olsa değinmişti. Ancak I. Dünya Savaşı'nın şartları çok farklıydı ve olayları sonuçları üzerinden değerlendirme şansı olan Malraux'un ortaya koyduğu bu politik gerçeklikler, özellikle 1917 Rus devriminden sonra Avrupa'nın kâbusu haline gelmişti. Bu nedenle meseleyi daha dikkatli ve derli-toplu analiz edip ülkesi için rapor hazırlayan diplomatların analizleri önemle üzerinde durulması gereken düşünceler ileri sürüyordu.

Malraux'un Enver Paşa ile ilgili düşünceleri, Pan-Turanizm saplantısının Batılı zihinlerde ne kadar derinlere nüfuz ettiğini gösteren ilginç bir örnektir. Şu halde bütün bir Avrupa XX. yüzyılın başında bir hayal mi görüyordu? Yoksa onların tehdit algısı somut veriler üzerinden oluşturulmuş gerçek durumlardan mı besleniyordu? Bu soruların cevabını tam anlamıyla vermek elbette mümkün değildir. Ancak o zamanın bazı batılı diplomat ve bilim adamlarının konuyla ilgili algısının hangi veri ve düşüncelere dayandığı, bu çalışmada onların kaleme aldığı bazı metinler üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Macar Turancılığı: Coğrafya ve Dilin Rehberliğinde Köken Arayışı

Bu çalışmanın asıl konusu olmamakla birlikte Pan-Turan amaçların ilk ortaya çıktığı ülke olan Macaristan'ın, XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında Turancılığa ve Turan halklarına nasıl baktığını göstermekte fayda bulunmaktadır. Bu nedenle öncelikle kısaca

⁵ Hâbil Âdem bu eseri, Berlin Darülfünun'u profesörlerinden Cons Mol'den çevirdiğini belirtmektedir. Fakat Berlin Darülfünunu'nda o tarihlerde bu adı taşıyan bir bilim adamı yoktur. Bu nedenle eserin Hâbil Âdem (İsmail Naci Pelister)'e ait olduğu düşünülmektedir.

Macar Turancılığının Turan kavrayışı tartışılacak ve daha sonra bazı İngilizce metinler üzerinden konu analiz edilecektir.

Macarların Avrupa içindeki durumu hem siyasi hem de kültürel bakımdan yalnızlığa ve yabancılığa işaret etmekteydi. Batı kültürünün derin etkilerine rağmen *Asyatik* kökenlerini hiç unutmayan Macarlar, Turan'ın üstünü örten kalın sis bulutunu ortadan kaldırılmasında önemli rol oynadılar [Stoddard 1917: 17]. Nitekim uzun süredir Avrupa'da yerleşik olmalarına ve Aryan etkisine maruz kalmalarına rağmen Macarların dilleri yine de temel Turanî özelliklerini korumuştur [I. D. 1199 A Manual on the Turanians and Pan-Turanism 1918: 63-64]. Aryan Avrupa'nın ortasında kendini her zaman yalnız hisseden Macarların Turanî köklerine bağlılıklarını yoğunlaştıran ise XIX. yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavuran milliyetçilik dalgasıydı. Bu dalga, insanlar arasındaki etnik farklılıkları doğal olarak vurguluyor ve bunlar arasındaki bölünme çizgilerini keskinleştiriyordu. Böylece Macarlar uzak kayıp akrabalarını aramaya yöneldiler. Macar bilim adamlarının çalışmaları ama özellikle Turan dünyasının umulmadık genişliğini keşfeden büyük oryantalist Arminius Vambery'nin eserleri, şimdi (1860'lı yıllar) çok daha önemli hale gelmişti. Sonuçta, Macarların gayretleri Macaristan ile sınırlı kalmadı ve Vambery ile meslektaşlarının çalışmaları kısa sürede çok uzaklara bütün Turan dünyasına yayıldı [Stoddard 1917: 17]. Yani dünyada Turan halkların varlığını ve bunların bir araya gelmek suretiyle dünya hâkimiyetine yönelmesi gerektiğini ilk defa ortaya koyanlar Macarlardı. Şu halde, Hıristiyan Macarların Turancılık düşüncesi doğal olarak Türklerinkinden farklı olacaktı. Zira onların insan, toplum, millet ve tarih kavrayışı Müslüman Türklerden daha değişikti.

Macarların Turanî köklerine yönelmelerinin nedeni hiç şüphesiz içinde buldukları şartlardan kaynaklanmaktaydı. Gerek Avusturya-Macaristan çifte monarşisinden kurtulup bağımsız olmak düşüncesi, gerekse diğer halklardan tamamen farklı olduklarını anladıkları Avrupa'da kendilerine akraba topluluklar keşfetme ihtiyacı, onları Pan-Turanizm'e götürmüştü. Yani Macarlar, Avrupa'nın *Latin, Slavic ve Teutonic* halkları arasında, her zaman kendilerini dışlanmış hissetmişlerdi [The Rise Of The Turks-The Pan Turanian Movement 1919: 13]. Görüldüğü üzere, Macar Turancılığı bir yönüyle kimlik arayışının, bir yönüyle de siyasi hedef ve yalnız olduğu Avrupa'da kendisine müttefik bulma ihtiyacının ürünüydü. Bu nedenle Macarlar, Turan tanımını oldukça geniş tutmuşlar ve Amu-Derya Oxus'un doğusunda yaşamış ve halen yaşamakta olan bütün halkları, Turaniler olarak görmüşlerdi. Böylece onlar, Macaristan'dan Japon Denizi'ne kadar geniş bir coğrafyayı Turan olarak tanımlayıp üzerinde yaşayan halkları da "Turaniler" şeklinde tanımlamışlardı. Bu durum Macar Türkolog ve filologları arasında uzun tartışmalara neden olmuştur.

Macar Turancılığı, önceleri dil teorileri üzerinden hareket etmiş ve kendisine akraba olan kavimlerin kimler olduğunu bu yolla belirlemeye çalışmıştı. Sorun Macarcanın Avrupa halklarının hiç birinin diline, ama özellikle Avrupa'da konuşulan dillerin kaynağı olan Latince, İbranice ve Grekçeye kesinlikle benzememesinin oldukça erken dönemlerde anlaşılmasıyla ortaya çıkmıştı. Bu durum onların Avrupa içinde kendilerini yalnız ve yabancı olarak hissetmelerine sebep olmuştu [The Rise of the Turks-The Pan Turanian Movement 1919: 13]. Böylesi his ve düşüncelere kapılmalarında Avrupalıların onları bozkır halkı olarak niteleyip tahkir etmeleri ve Barbar halklar kategorisi içine yerleştirmeleri de etkiliydi.⁶

Ayrıca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çerçevesinde, Avusturya ile daha doğrusu Almanlar ile olan ilişkileri, Macarların farklı bir millet olarak kimliklerini kurma yolunu

⁶ Macarların Pan-Turanizm'i ile Türklerin Pan-Türkizmi'nin karşılaştırması ve birbiriyle ilişkisi için bk. [Demirkan 2000; Oğuz 2005; Önen 2003]

tercih etmeleri sonucunu doğurmuştu. Bu yönüyle Macar Turancılığı bir Macar kimliği inşa etme sürecini de içinde barındırmaktaydı.

Macar Turancılığının gelişmesinde etkili olan bir diğer etken de dönemin siyasi şartlarıydı. XIX. yüzyılın son çeyreği, milliyetçilik akımlarının iyice güçlenmiş olması, en azından Avrupa içinde çok uluslu imparatorlukların yaşamasını olanaksız kılmaktaydı. Macarlar Avrupa dışında sömürge elde edebilecek güçte bir kara ordusundan yoksun oldukları gibi, denizsarı sömürgeler elde etmelerini sağlayacak bir donanmaya da sahip değillerdi. Dolayısıyla Macarların büyüklük iddialarını gerçekleştirmeleri için en geçerli yol, bir *pan* ideoloji temelinde, dünyanın geniş bir coğrafyasına yayılmış akraba halklardan oluşan bir birlik modeli geliştirmektir. Bu ise onları, Macaristan merkezli bir Turan İmparatorluğu kurma idealine götürmüştü.

Macarlar, o zamanki dil ve ırk kuramları açısından hiçbir Avrupa halkıyla akraba olmadıklarını anladıkları zaman, kökenlerini araştırmaya koyuldular. Araştırmalar onları Turan halkları ile akraba oldukları görüşüne götürdü. Sayısız dil teorisinin ardından Macarcanın Fin-Ugor dil ailesine mi yoksa Türklerin konuştuğu Ural-Altay dil ailesine mi dâhil olduğu tartışmasına gelinmişti.⁷ Tartışmayı 1869'da yazdığı bir makale ile başlatan ünlü Türkolog Armin Vambery idi. Vambery'nin başını çektiği grup, Macarcanın Türkçeye yakın olduğunu dolayısıyla Macarların Türk olduğunu ileri sürmekteydi. Buna karşılık Jozsef Budenz'in başını çektiği grup, Macarcanın Fin-Ugor kökenli olduğunu savunuyordu. Bu iki grup arasındaki mücadele, o kadar ateşliydi ki, bu tartışmalar daha sonraları *Ugor-Türk Savaşı* olarak anılacaktır.⁸ Ancak Macarcanın Ural-Altay dil ailesine dâhil olduğunu kanıtlamaya yarayacak deliller olduğu kadar Fin-Ugor dil ailesine mensubiyetini ortaya koyma imkânını sunan kanıtlar da bulunmaktaydı [Demirkan 2003: 9-13, 21-25]. Neticede XIX. yüzyılın sonlarına kadar dil üzerinden yapılan tartışmalar sonuçsuz kaldı. Bugüne kadar bu mesele tam olarak çözülemese de dil tartışmalarının ima ettiği husus, Macarların bahsedilen iki dil grubundan hangisine mensup olursa olsun Turanî bir halk olduğuydu. Üstelik tartışmalar bu yargıyı iyice perçinlemekteydi. Yani Macarlar, şu anki yerleşim yerleri olan Macaristan'a geldikleri zaman onları iki Turanî unsurun, Türklerin ve Ogurların karışımı biçimlendirmişti [I. D. 119, *A Manual on the Turanians and Pan-Turanism 1918: 61*]. Sonuçta Macarlar, dil tartışmaları üzerinden aidiyetlerini tam tespit edememişler⁹ fakat yapılan araştırmalar neticesinde bozkır kökenli bir halk olduklarını kabul etmişlerdi. Bu bozkırın adı Turan'dı. Dolayısıyla onlar açısından Turan öncelikle coğrafi bir adlandırmaydı.

Macar Turancılarına göre Macarların Turan coğrafyasında geçmişte yaşamış ve bugün yaşamakta olan halkların hepsiyle akrabalığı bulunmaktadır. Turan ise en genel tanımıyla Amu Derya nehrinin doğusuydu. Nitekim Batılı Devlet adamı ve akademisyenlerin Macarları

⁷ Oğuz, Macarların Fin-Ugor dil topluluğuna mı, Ural-Altay dil ailesine mi mensup olduklarıyla ilgili XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan tartışmaların kısa bir özetini vermektedir. [Oğuz 2005: 89-96].

⁸ İsmail Doğan'a göre tartışmalar sonucunda Macarların Fin-Ugor kökenli olduğu bilimsel verilere dayanılarak kanıtlanmıştır. Ancak yine onun verdiği bilgiler tartışmaların tam bir sonuca bağlanamadığını göstermektedir. [Doğan 2007: 1-12].

⁹ Yukarıda da atıfta bulunulan İngiliz Gizli Servisi'nin bir grup bilim adamına hazırlattığı ve 1918'de kısmen yayınlanmasına izin verdiği bir çalışma bulunmaktadır. Macarlar, çalışmayı hazırlayan bilim adamlarının kendi sistematiği içinde belirledikleri beş Turan kolundan, Fin-Macar koluna dâhildir. Ancak, dil akrabalığı ile ilgili tam bir ayrıma gidemezler. Onlar: "*Macar dili, Turan dil ailesinin diğer dört bölümü olan Samoyedce, Tunguzca, Moğolca ve Türkçe ile akrabadır*" diyerek Macarcanın diğer Turan halkları dilleri ile akrabalığını eşit bir mesafede tanımlarlar. Yani Fin-Ugor yakınlığını öne çıkarmazlar [A Manual on the Turanians and Pan-Turanism 1918: s. 63].

nasıl algıladıklarına dair güzel bir örneği İngiliz istihbaratına hazırlanan rapordaki Macar tarihi kısmı oldukça iyi göstermektedir [A Manual on the Turanians and Pan-Turanism 1918: 64-78].

Bu coğrafyada yaşayan halkların tamamı Turan halklarıydı. Dolayısıyla Bozkır kültürüne mensup halklar Turan halklarını oluşturmaktaydı. Yani onlar Turanî halkları, ırk birlikteliği üzerinden değil mekân ve yaşayış biçimi ile tarihsel birliktelik ve uzak zamanlardaki medeniyet ortaklığı üzerinden tanımlamaya girişmişlerdi.

Böylece Macar Turancılarının bakış açısında Turan coğrafyası, alabildiğine geniş bir sahaya yayılmış bulunan kavimler topluluğunun adı haline gelmişti. Bu topluluğun içine Türkler, Macarlar, Bulgarlar, Baltık halkları, Finler, Çinliler, Koreliler, Japonlar,¹⁰ Moğollar vb. birçok topluluk girmektedir. Macar Turancılığının bir ara Macaristan'da başbakanlık da yapmış olan ünlü isimlerinden Pal Teleki, Macar Turancılarının, Macaristan'da çıkarmış oldukları "*Turan*" adlı dergide, 1914'te, bu coğrafi algıyı açıkça ortaya koymaktaydı. Ona göre Almanların ve Slavların döneminin ardından Turan uluslarının şanlı döneminin başlayacağı kesindi ve Macaristan'a düşen tarihi görev, 600 milyonluk bu Turan uluslarının fikrî ve ekonomik lideri olmaktı.¹¹ Pal Teleki, 1918'e gelindiğinde hâlâ çizgisini korumaktaydı. Aynı dergide, Turan'ın coğrafi bir ad olduğunu belirttikten sonra, Macar Turancılarının Turan haritasını gözler önüne seriyordu. O, "*Macar Turancıları Turan imparatorluğunun sınırlarını Macaristan'dan Japonya'ya, Karadeniz'den Sibiry'a'nın Tundralarına kadar yayıyorlar*" demek suretiyle Turan anlayışını ortaya koymaktaydı [Demirkan 2003: 81-83]. Bununla birlikte Pal Teleki'nin görüşlerinin sadece mekân üzerinden gelişmediğini söylemek gerekmektedir. Aslında o, Macarların Turan ırkının hangi koluna mensup olduğunun dil teorileri üzerinden tam ortaya koyamamanın sıkıntısını yaşamaktadır. Yoksa ona göre Macarların ana yurdu doğudadır ve onların bir yandan Fin-Ugor halklarla öte yandan Türk-Tatar halklarla akraba oldukları ve tarihi yakınlık içinde buldukları kuşku götürmez bir gerçektir [Demirkan 2003: 81-83].

Macarların Turan haritası ile Türklerin Turan coğrafyası arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Macar Turancılarının büyük Turan ülkesi, yaşanılan çağ açısından ne tarih birliği, ne dil birliği, ne din birliği ne de kültür birliği içermemekteydi. Dolayısıyla Gaspıralı ve Gökalp'in Pan-Türkizmi'nin veya Akçura'nın Pan-Turanizmi'nin bu tanımlarla bir araya gelmesi mümkün değildi.¹² Gerçekte bu tanım sadece bugün birbirinden epeyce farklılaşmış olmakla birlikte aynı dil ailesine mensup olmaya ve bir zamanlar aynı mekânda yaşamış olmanın getirdiği bazı benzerliklere dayanmaktaydı ve bu kadar gevşek bağlarla, bu kadar büyük bir coğrafya ve nüfus arasında hangi anlamda olursa olsun bir birlik oluşturmak hemen hemen imkânsızdı. Pan-Türkist bir yaklaşımla konuya yaklaşan Türkler ile Pan-Turanistler arasındaki farkı Pal Teleki 1918'de şöyle ifade etmekteydi: "*Türk Turancıları, Turancılık adı altında öncelikle Türklerin birliğini anlıyor, Anadolu, Turan ve Güney Rusya*

¹⁰ Japonlar arasında da Turancı fikri benimseyen bilim adamları bulunmaktaydı. Örneğin 1892 ve 1908'de Müsteşrikler Kongrelerine Orhun-Yenisey keşiflerini sunan Japon oryantalistlerden Kurakichi Shiratori bir Pan-Turanist idi [Oğuz 2005: 94]. Ancak Shiratori'nin görüşlerini "Japon Pan-Asyacılığı" bağlamında değerlendirmekte de fayda vardır.

¹¹ 1916 nüfus sayımına göre toplam 20. 886. 787 Macaristan nüfusunun yaklaşık yarısı Macar 'dı. Buna göre Macaristan'da 10.050.000 Macar, 2. 949.000 Romen, 2.037.000 Alman, 1.968.000 Slovak, 1.833.000 Hırvat, 1.006.000 Sırp, 473.000 Ruthen yaşamaktaydı [A Manual on the Turanians and Pan-Turanism 1918: 59-60].

¹² Pan-Türkist politikaları benimseyen Türk aydınlarının Turan coğrafyasını kavrayış biçimi ile ilgili bir çalışma için bk. [Karaçavuş 2013: 265-301].

Türklerini birleştirmeyi hedefliyorlar. Macar Turancıları ise Turan imparatorluğunun sınırlarını Macaristan'dan Japonya'ya, Karadeniz'den Sibiry'a'nın Tundralarına kadar yayıyorlar" [Demirkan 2003: 81].

Yukarıdaki kısa analiz göstermektedir ki Macarlar için Pan-Turan arayışlar bir yandan kimlik diğer taraftan siyasi gelecek tasarımı ifade etmektedir. Ancak onların oluşturmaya çalıştıkları Pan-Turanist siyasi gösterim (vizyon) Pan-Turanist Osmanlı aydınları arasında da Batı da pek ilgi görmemiş ve dikkate değer bulunmamıştı. Türklerin Macarlara bakış açısı, bin yılı aşan tarihi dostluk ve kardeşlik üzerine kurulu değildi. Hele aynı millete mensup olma şuuru hiçbir şekilde her iki tarafta da bulunmamaktaydı. Ümmet çağında bu bir bakıma normaldi. Fakat özellikle Osmanlı döneminde Macarların Hıristiyanlığın savunucuları olarak Osmanlı Devleti'ne gösterdikleri sert ve belki de Avrupa'daki en katı direnç sonucu ortaya çıkan amansız mücadele, her iki toplumun kimliğinin oluşumuna da derin etkiler yapmıştı. Yani Macarların Hıristiyan, Türklerin Müslüman olmasından uluslar çağına gelene kadar süren geleneksel Müslüman-Hıristiyan çatışmasının iki hasmını, dil ve soy akrabalığı üzerinden bir araya getirmek çok zordu.¹³ Türklerin gönülsüz olduğu bir birliklik idealini, Macarların yalnız başlarına hayata geçirmeleri ise neredeyse olanaksızdı. Türkler ise birbirine karşı oluşmuş bu iki kimliği, Osmanlı ülkesi başta olmak üzere bütün Müslüman coğrafyalara Hıristiyan Avrupa'nın yönelttiği saldırgan tutum temelinde değerlendiriyor ve Macarlara karşı olumsuz bir tutum takınıyorlardı. Bununla birlikte 1870'li yıllardan itibaren Osmanlı aydınları arasında Macarlara karşı belirgin bir yakınlaşma duygusunun geliştiği de göz ardı edilmemelidir. Örneğin Basiretçi Ali Efendi gibi görece muhafazakâr bir yazar bile Macarları Osmanlı Türklerinin kardeşi olarak görüyor ve iki halkın aynı soydan geldiğini ifade ediyordu. [Basiretçi Ali Efendi 1293: 3; ayrıca bk. Basiretçi Ali Efendi 2001: 585, 656-657]. Ancak bu tavır çok sınırlıydı ve genel düşüncüyü etkileyecek boyutta değildi. Bu nedenle Macaristan merkezli bir Pan-Turanist hareketin Avrupa'nın nezdinde bir kıymeti yoktu. Çünkü Türklerin ve Türkmenlerin neredeyse tamamı Müslüman'dı ve bu nedenle onların bir Pan-Turanist ideal için harekete geçme ihtimalinin önderi sadece Osmanlı Devleti olabilmirdi. Sonuç olarak yalnız başına bu amacı gerçekleştirme olasılığı asla bulunmayan, Hıristiyan olan ve üstelik Batılılarca Turan halklarla akrabalığı şüpheli görünen Macarların, Pan-Turanist politikalarının Avrupalıların tehdit edebilecek bir yanı bulunmamaktaydı.¹⁴

T. Lothrop Stoddard: Antropoloji ve Filolojinin Turan Coğrafyası

Batılı diplomat ve bilim adamları, Pan-Türkizm ifadesini pek tercih etmemekte ve ister Macarların oluşturduğu Turan hakları çerçevesinden, isterse Türklerin kendileri için belirle-

¹³ XX. yüzyılın başlarında Macaristan'da yaşayan halkın %49'u Katolik (Macar, Slovak, Alman ve Hırvat), %14'ü Kalvinist (Macar), %13'ü Ortodoks (Sırp, Rumen), %1'i Üniteryen (Romen, Ruthen), %7'si Lutheren (Slovak, Alman) ve %5'i Musevi idi [A Manual on the Turanians and Pan-Turanism 1918: 63]. Bununla birlikte Stoddard, Macarların, Bulgarların Pan-Turan blokta yer almalarını hararetle desteklediklerini belirtmektedir. Ona göre, uzun bir süredir Türklerle akrabalıklarının bilincinde olan Macarların zihinlerinde yer tutan Osmanlı fethinin kötü hatıraları solmaya ve yok olmaya başlamıştı. Bu nedenle Macar düşüncesi, bütün XIX. yüzyıl boyunca Türksever (Turcophil) bir hal almıştı. Sözelimi 1849'daki Macar İhtilâlinin bastırılmasından sonra Luis Kossuth ve diğer Macar liderler Türkiye'ye kaçmış ve burada sıcak bir karşılama ve kararlı bir koruma görmüşlerdi. Bu olay iki halk arasındaki sempati bağlarını büyük oranda pekiştirmişti. Yine Macarlar, 1877/1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda koyu Türk taraftarlığında bulunmuşlardı. [Stoddard 1917: 21].

¹⁴ I. Dünya Savaşı'ndan sonra Macaristan'ın imzalamak zorunda kaldığı Triannon Antlaşmasının Macar kimliğinin oluşumuna etkisini ve Macar milliyetçiliğinin yönünü tayin etmede oynadığı rol hakkında [Vardy 1983: 21-42]ye bakılabilir.

dikleri Türk ve/ya Turan coğrafyası açısında olsun, Pan-Turanist ve/ya Pan-Türkist amaçları ifade etmek için genelde Pan-Turanizm ifadesini kullanmaktadırlar. XX. yüzyılın başlarında yazan Batılı diplomat ve aydınlar, sahip oldukları biçimlenimin zorunlu sonucu olarak Turan halklarını költürcü yaklaşımila tanımlamamış, bir ırk birliğı ideali olarak görmüşlerdi. Onlar, Macar Turancılarıyla benzer bir şekilde, Ural-Altay ve Fin-Ugor dil ailesine dâhil olan bütün halkları Turan'a dâhil ediyorlar ve gerçekleşme ihtimali olan Turan birliğini de bu çerçevede ele alıp değerlendiyorlardı. Bu çerçevede hareket eden bilim adamlarından biri de T. Lothrop Stoddard idi.

Nazilerin ırk teorilerine yakınlık duyan, asıl uzmanlığı felsefe olan fakat antropoloji ve coğrafya araştırmaları da yapan Amerikalı Profesör Lothrop Stoddard (1883-1950), Turan halklarının yaşadığı ülkeleri, Avrupa'da milliyeti ırk ile özdeşleştirme eğiliminin artık iyice hâkim konuma geçtiği bir dönemde, Batı biliminin kategorik algısının oluşturduğu bir bakış açısıyla değerlendirmekteydi. Böylesi bir tavır takınmasında akademisyen kimliğine sahip bulunması ama öncelikle antropolog yanının olması etkili olmuş olmalıdır. Yani, diplomatik bakış açısından ziyade bilim adamlarının, özellikle Macar bilim adamlarının çalışmaları üzerinden değerlendirmede bulunması nedeniyle, Türklerin değil de Macarların tanımlarına ve haritalarına itibar etmiş olduğu düşünülebilir. Ancak belirtildiği gibi o, daha ziyade ırk kuramları üzerinden düşünmeyi tercih etmektedir.¹⁵ Bu nedenle çalışması ırk esaslı üzerine kuruludur. Ona, bu malzemeyi sağlayacak olan ise Türklerden çok başta Macarlar olmak üzere Avrupalı bilim adamlarının yapmış olduğu araştırmalardır. Ayrıca o zamanlar [1917] Türklerin yaptığı bilimsel çalışmalara, Batılılar tarafından hemen hiç itibar edilmediği de dikkate alınmalıdır.¹⁶

Stoddard, Osmanlı Türklerinin ırk bakımından dünyada yalnız olmadıklarını belirttikten sonra Turan haritasını çizmeye başlamaktadır. O, öncelikle genel bir çerçeve sunar. Bu çerçeveye göre "Baltık Denizi'nden Pasifik Okyanusu'na ve Akdeniz'den Kuzey Buz Denizi'ne geniş bir hat boyunca yayılan coğrafyada, etnografların "*Ural-Altaiç ırk*" adını verdikleri halklar" yaşamaktadır. Stoddard, önceliği etnologların kavramsallaştırmasına vermekle birlikte "*fakat onlar için daha ziyade Turanî halklar terimi kullanılır*" [Stoddard 1917: 16] diyerek Ural-Altay kavramsallaştırmasıyla Turan'ı terimsel düzeyde eşit hale getirir. O halde, Stoddard açısından Ural-Altay ırkları demek Turan halkları demektir. Onun kavramsallaştırması bir başka açıdan da önemlidir. Şöyle ki, Stoddard açıklamalarında Fin-Ugor dil ailesinden ve bu dil grubuna mensup toplumlardan hiç bahsetmez. Oysa Turan coğrafyası ile ilgili yukarıda bahsedilen haritasında Fin-Ugor dil ailesine mensup halklar da bulunmaktaydı. Dolayısıyla Stoddard'a göre, bu toplumlar da "*Ural-Altay ırkı*" yani Turan halklarına dâhildi. Stoddard, açıklamalarının bir sonraki aşamasında genel çerçevesini çizdiği büyük Turan coğrafyasında bulunan halkları sayar. Ona göre Ural-Altaiç ırk çok geniş bir alana dağılmış bulunan toplumlara içine almaktaydı. Bunlar "*İstanbul ve Anadolu'nun Osmanlı Türkleri, Merkezî Asya ve İran'ın Türkmenleri, Güney Rusya ve Trans-Kafkasya'nın Tatarları, Macaristan'ın Macarları, Finlandiya ve Baltık eyaletlerin Finleri, Sibirya'nın yerli kabileleri [aboriginal tribes] hatta çok uzaktaki Moğollar ve Mançulardan*" oluşmaktaydı [Stoddard

¹⁵ Stoddard'a göre her milliyetçiliğin iki evresi vardır. Bunlardan birincisi költürel evre (*cultural*), ikincisi ırksal evre (*racial*)dir. Türk Milliyetçiliği ve Turancı hareketler költürel milliyetçilik olarak başlamışlar fakat şaşırtıcı bir hızla özellikle Balkan savaşlarından sonra ırksal evreye geçmişlerdir [Stoddard 1917: 3].

¹⁶ İngiliz bilim adamları Gizli Servis'e hazırladıkları raporda, Ziya Gökalp'ten şair diye bahsediyorlardı. Onu bilim adamı olmak bir yana, düşünür veya aydın olarak bile görmüyorlardı [A Manual on the Turanians and Pan-Turanism 1918: 11].

1917: 16] Dikkat edilirse Stoddard'ın listesinin bu ilk haritasında Bulgarlar kendilerine yer bulamamaktaydı. Ancak makalenin ilerleyen sayfalarında Bulgarlara özel bir yer açılmakta ve onlar da Turan halkları arasına dâhil edilmektedir [Stoddard 1917: 20-21].

Çalışmasında Pan-Turanizm'in siyasal sürecini de vermeye çalışan Stoddard'a göre, Turanî halkları birleştirme idealinin yoğun bir şekilde palazlanması II. Balkan Savaşı'nda gerçekleşmişti ki, bunun sebeplerinden biri de Turancı kampa yeni bir üyenin, Bulgaristan'ın dâhil olmasıydı. Bulgarlar, bütün dünyada daha düne kadar Slav olarak tasnif ediliyorlardı ve kendilerini de böyle görüyorlardı. Gerçekte onların karışık bir kökenleri vardı ve yakın zamanlarda ilkel Bulgarlar Tuna'nın güneyine göç edip yerleşmişlerdi. Sonuçta düzensiz Slav orduları tarafından fethedilen Bulgarlar, kökleri karanlık çağlara uzanan Turanî bir kabile idi. "Kuzenleri Macarların" tersine, bu eski Bulgarların kaybettikleri dillerinin ve ırksal (racial) kimliklerinin birçok unsuru Slavlar tarafından "absorbe" edildi. Fakat çoğu Turanî halk gibi onlar da "kan özelliklerini" muhafaza etmekteydiler. Yaşadıkları tarihi macerada "onlara kalan isimlerinden çok daha fazlasıydı". Sonuçta yeni Bulgarların oluşum süreci, "Slav halkları kategorisinden tamamen ayrı olarak Turan halklarının fiziksel ve mental karakteristiği ile damgalanmıştı". Bu gerçek 1877/1878 Türk-Rus Savaşı'ndan sonra net bir şekilde anlaşıldı. Bulgarları Türk yönetiminden kurtarmak isteyen Rusya, onların "Rusya'nın Balkanlardaki geleceğinin uysal bir savunucusu", saf bir Pan-Slav ileri karakolu olacaklarını umuyordu. Ancak çok kısa bir süre sonra Rusya'nın aklı başına geldi. Bulgarlar özgür olduktan sonra şiddetli ve saldırgan bir ayrılıkçılık gösterdiler ve kendilerinin "önce Bulgar çok daha sonra Slav olduklarını" vurgulamaya başladılar. Pan-İslavizm'e karşı sorumlulukları Rusya tarafından kendilerine "sert bir şekilde hatırlatıldığı zaman Pan-İslavizm'in hedeflerinin Bulgar milli çıkarları ile örtüştüğü durumlar haricinde harekete geçmeyecekleri" cevabını verdiler. Yani Pan-İslavizm onların umurunda değildi. Bunun üzerine Rusların ilgisi Slavlık bilinci güçlü bir halk olmasından dolayı Rusya'nın Pan-Slav politikalarına tabi olan Sırlara yöneldi. "Fakat bu sadece eski koruyucusundan yüz çeviren ve Rusya'nın Balkanlardaki rakibi Avusturya-Macaristan'dan destek arayan Bulgarlarla arasına girmiş olan söğukluğu derinleştirdi." Balkan savaşları sırasında Rusların Sırları tutan bir tavir sergilemeleri ile aradaki "son bağ" da koptu. Böylece Bulgarlar "Teutonic" güçlerin ve onların müttefiki olan Türklerin safına geçti. Bulgarlar açısından korkunç bir antlaşma olan Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra bir Bulgar lider bize, "Hun, Türk, Tatar deyin fakat Slav demeyin" diye bağıırıyordu [Stoddard 1917: 19-20].

Anlaşıldığı üzere Stoddard'a göre, aradan yüzlerce yıl geçmiş olmasına rağmen Turan halklarının karakteristik özellikleri kendini muhafaza etmekteydi. Bulgarlar, Slav denizinin ortasında bin yıla yakın bir süre yaşamışlar, dillerini ve kimlik özelliklerinin birçoğunu kaybetmişlerdi. Fakat damarlarındaki kan onların asli kimliklerinin belirleyicisi olmuş ve uygun siyasî, sosyal ve fikri şartlar ortaya çıktığı anda yönlerini uzak akrabalarına çevirmişlerdi. Stoddard'ın görüşleri, katı ırkçı bir yaklaşımdan beslenmekteydi. Aslında temel sorun Aryan olmayan Macar ve Bulgarların Avrupa'nın ortasında yaşıyor olmasıydı. Bir bakıma milliyetler çağında Avrupa, Macarlar ve Bulgarlar benzeri halkları kendi dışına itiyor ve ötekileştiriyordu. Bu nedenle Stoddard, o tarihlerde gerek Bulgarlar gerekse Macarlar arasında çok da yaygın olmayan Pan-Turanist görüşleri, bu halkların tamamının düşünüş biçimi olarak görme eğilimi sergiliyordu. Nitekim ona göre, Avrupa'yı oluşturan halkların etnik havzasını "Nordic, Alpine ve Mediterranean" ırklar oluşturuyordu [Stoddard 1917: 12] ve Macarlar ve Bulgarlar bu ırkların hiç birine dâhil değildi. Yani Macarların ve Bulgarların Turanî köklerine dönmelerinin en önemli nedenlerinden biri Avrupa'nın onları dışlamasıydı ki, her iki halk da uzun yüzyıllar boyunca Osmanlı'ya karşı Hıristiyanlığın savunusunu yapmıştı. Hatta Macarlar, XV ve XVI yüzyıllardaki Osmanlı fetihlerini en çok

zorlaştıran halkların başında gelmekteydiler. Fakat bu ortak tarih, onların Avrupalı kabul edilmeleri için yeterli değildi. Avrupa'nın bilinci tanımlarını artık din değil ırk üzerinden yapmak istiyordu. Bunu belirleyen de dil ortaklığı ve kan bağı idi. Sonuçta Avrupa XX. yüzyılın başlarına geldiğinde, bir bakıma topluları dil çerçevesinde ele alıp tasnif etmekten de vazgeçmişti. Bu nedenle Stoddard din, kültür ve tarihin oluşturduğu farklılıkları dikkate alma gereği bile duymuyordu. Ona göre, eğer dünyanın çeşitli yerlerinde birbirinden habersiz yaşayan bu insanlar, "aynı kandan" geldiklerini fark ederler ve ortak bir ırksal amaç etrafında harekete geçerler ise bu dünya için de Avrupa için de felaket olurdu.

Böylesi geniş bir alana yayılmış olan bu toplumlar kültür, gelenek ve hatta fiziksel görünüşleri bakımından çeşitlilik arz etmelerine rağmen yine de belirleyici ortak özelliklere sahiptiler. Öncelikle dilleri bütünüyle benzerdi (*Their languages are all similar*). Çok daha önemli bir şey vardır ki, onların fiziksel ve zihinsel (*mental*) yapıları¹⁷, akrabalıklarını şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ortaya koymaktaydı. Sayılan halkların hepsinde "alışılmadık dayanıklılıktaki sinir yapısıyla birleşen büyük fiziksel canlılık" bulunmaktaydı. Turan topluluklarında her ne kadar "*hayal gücü ve yaratıcı sanatsal duygu (creative artistic sense)*" yetersiz ise de onlar "*doğuştan sabır, azim ve kararlı enerji*" ile donatılmışlardı. Onların çoğu, "*olağanüstü askeri kapasite*" ortaya koymuş ve aynı zamanda hâkimiyetlerine aldıkları halkları "*ustaca*" yönetme yeteneği göstermişlerdi. Stoddard'a göre Turanlılar, kesinlikle dünyanın gördüğü, en büyük fatihler ve imparatorluk kurucularıydı [Stoddard 1917: 27-37]. Atilla ve onun Hunları, Arpad ve onun Macarları, İspanya ve onun Bulgarları, Alparslan ve onun Selçukluları, Ertuğrul ve onun Osmanlıları, boyun eğmez Moğol ordularıyla Cengiz Han ve Timur, Hindistan'da Babür, hatta uzak Kitay'da (Catay) Kubilay ve Nurhaçev, hepsi "bu ırkın birbirinin aynı" olan örnekleriydi. Ona göre, at sırtındaki bu adamların atlarının toynakları, bütün bir tarihin sayfalarına (parşömenine) damgasını vurmuştu¹⁸. Muhteşem veya uğursuz (*glorious or sinister*), hangi bakış açısından olursa olsun, Turanlıların kesinlikle "görkemli" bir geçmişleri bulunmaktaydı. Stoddard, "elbette insan bu kadar farklı halkın gerçekten tek bir özgün ırkın formu olup olmadığını" sorabilir. Fakat "*daha önce gördüğümüz gibi*"¹⁹ bu pratikte hiçbir şey ifade etmez demekteydi. Ona göre, "*benzer dillere ve mizacı ve ruhu harekete geçiren zengin bir geleceğe sahip bulunan bu kavimler için kendilerini aynı ırka ait düşünmek, korkutucu potansiyeli olan bir milliyetçi dinamizmin ortaya çıkmasına yetecekti*" [Stoddard 1917: 16].

Görüldüğü gibi Stoddard'ın düşüncelerinin hareket noktasını aynı ırktan geliyor olmak oluşturmaktaydı. O, Turancılığa Batılı gelenek içinden bakmakta ve "*race*" sözcüğünün anlamları üzerinden Turan halklarını değerlendirmekteydi. Bu yüzden de tanımlarını öncelikle anatomik, psikolojik ve mental özellikler çerçevesine oturtmakta ve bu görüşüne referansla bütün Turanî halkların aynı soydan gelen insanlar olduklarını söylemekteydi. Diğer yandan o, ilgi alanına giren Turan halklarının konuştuğu dil ailesinden bahsetme-

¹⁷ Yazar burada fiziksel görünümünden değil, fiziksel yapıdan bahsetmektedir.

¹⁸ Stoddard burada, edebi ve sanatlı bir üslup kullanmaktadır. Cümlelerin orijinali şöyledir: "*The hoof-print of the Turanian "man on horseback" is stamped deep all over the palimpsest of history*" [Stoddard 1917: 16].

¹⁹ Stoddard makalenin başlangıcında teorik çerçeveyi oluştururken "*İnsanlar gerçekte ne iseler o değil, ancak ne olduklarını düşünüyorlarsa odurlar. (Not what men really are, but what they think they are!)*" diyerek insanın ait olduğu kimliğe dair bilincinin gerçek durumlardan önce geldiğini ifade etmektedir. Bu nedenle gerçeğin önemli olmadığını, pratikte bir değer ifade etmediğini, bütün bu halklara mensup insanların, kendilerinin Turanî ırka mensup olduklarını düşünmeye başlamaları durumunda, ortaya çıkacak olan milliyetçi dalganın Avrupa için korkutucu olacağını söylemektedir. Burada yaptığı atf bu görüşlerini tartıştığı ilk sayfalardadır. [Stoddard 1917: 12-13].

mekte ve belirtildiği gibi Ural-Altay ırkları adı altında, Fin-Ugor dil ailesine mensup olanlar dâhil, bütün Turan topluluklarını toplamaktadır. Ona göre bütün bu Turanî halkların belirgin vasfını *"hayal gücü ve sanatsal yaratıcılık duygusunun bulunmaması"* oluşturmaktadır. Buna karşılık onların hepsi askeri kapasiteye, yani savaşçı bir özelliğe, yönetme kabiliyetine ve imparatorluk kurma yeteneğine, yani teşkilatçı bir yapıya sahiptir. Ancak kültürleri ve gelenekleri çeşitlilik göstermektedir. Elbette bu bağlamda onun gündeminde din bulunmamaktadır. Muhtemelen o her bir Turan topluluğunun mensup olduğu inancı, kültür ve gelenek içine sıkıştırılmakta ve tarihi maceranın eseri olarak görüp önemsizleştirmektedir. Dikkat edilirse Stoddard, insanın doğuştan yanında getirdikleri ile sonradan kazandıkları üzerinden bir ayrıma gitmektedir. Ona göre anatomik, mental ve psikolojik yapı doğuştan gelmektedir ve bunlar bütün Turan halklarında ortaktır. Turanîlerin köken birliğini açıkça ortaya koyan bir diğer önemli unsur ise dillerinin benzerliğidir. Buna karşılık insanın toplumsal bir varlık olmasından dolayı sonradan kazandığı değerleri ifade eden kültürleri tarih içinde çeşitlilik kazanmıştır ve belirtildiği gibi bunun bir değeri yoktur. Oysa başta Ziya Gökalp olmak üzere Türk milliyetçileri insanı içtimai bir varlık olarak tanımlamışlar ve bireylerin ve toplumların tarihi macerasının kendilerine kattıklarını esas alarak bir Pan-Türkist kuram geliştirmeye çalışmışlardı [Karaçavuş 2013: 265-301].

Stoddard'ın Turancılık için oluşturduğu millet nazariyesi *ırk* esasına dayanmaktaydı. Yani onun açısından ırkî birliktelik millet olmanın en önemli şartı olarak görülmekte idi. Ona göre Türk milliyetçiliği, 1917'ye gelindiğinde şaşkıncı bir hızla kültürel safhadan ırksal aşamaya geçmişti [Stoddard 1917: 15]. Yani artık milliyetçiler, kültür milliyetçiliğini aşarak ırk esaslı bir milliyetçilik anlayışına yönelmişlerdi. Oysa bu bakış açısı Gaspıralı-Gökalp çizgisinde oluşan Pan-Türkist yaklaşımın çok uzağında bulunmaktadır. Üstelik ırk birlikteliğine öncelik ve değer verir gibi olmasına rağmen Akçura da dinin milleti oluşturan unsurlar arasında taşıdığı önemin farkındadır. Stoddard ise, gelenek ve kültürü önemsizleştirirken, Gökalp ve diğerleri milleti içtimai bir varlık olarak tanımlamakta ve halen dil, gelenek ve din birlikteliğine, kültüre vurgu yapmaktadırlar. Hatta Gökalp'e göre; *"ırk atlarda aranması gereken bir özelliktir."* Ona göre; insanlarda ırk birlikteliği aynı milletin bir ferdi olma sonucunu doğurmaz. Ancak aynı dili konuşmak, aynı geleneğin içinden gelmek ve aynı dine mensup olmak, kısacası kültür birlikteliği bir millet olmak için yeterlidir [Ziya Gökalp 1977: 22-24]. Gökalp'in eserlerini yazdığı tarihte, Stoddard'ın bahse konu olan makalesinin yayımlandığı tarih birbirine çok yakındır. Bu kavrayış farklılığı, yani milleti ırk ya da köken birliğine bağlamakla, içtimai bir oluş sonucu ortaya çıkmış kültür birlikteliği olarak tanımlamak, Batılı bakış açısıyla Osmanlı bakış açısının hangi çerçevede geliştiğini ve farklılaştığını anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Bununla birlikte, genel eğilimi yansıtmaya da Türk aydınları içinde de köken birlikteliğine Akçura'nın da ötesinde değer veren ve din farklılıklarını önemsizleştiren aydınlar bulunmaktaydı. Örneğin Hüseyinzâde Ali Bey yazdığı bir şiirde: *Sizlersiniz ey kavm-i Macar bizlere ihvân/ Ecdâdımızın müstereken menşei Turan/ Bir dindeyiz biz, hepimiz hakperestân/Mümkün mü ayırsın bizi İncil ile Kur'an* diyerek köken birliğini din, gelenek ve kültür birliğinin üstüne koyuyordu [Akçuraoğlu Yusuf 2009: 434]. Yine Hâbil Âdem Türklerin geleceğini İslâmî çerçevenin dışına çıkarmakta ve Turan halklarının tarihi ile birleştirmeye çalışmaktaydı. Bu bakış açısından dolayı o, Ziya Gökalp'ten çok daha kolay bir şekilde Macar ya da Fin Türkleri ifadesini kullanmaktaydı ki Hâbil Adem'in kullanımında Turan'ın yerini Stoddard'ın saydığı bütün Turan halklarını içerecek biçimde Türk adı almaktaydı [Akyol vd. 1996: 56-64].

Milleti tanımlarken ortaya çıkan fark, doğal olarak Gökalp ve diğer Türkçüler ile Stoddard'ın çizdikleri Turan haritalarına da yansımaktaydı. Türkçülerin Turan haritası büyük oranda Türkçe konuşan ve İslâm dinine inanan Türk topluluklarını kapsamaktaydı. Buna

karşılık Stoddard'ın haritası neredeyse Çin ve Hint hariç bütün Asya'yı ve Doğu Avrupa'yı kapsıyordu. Nitekim Stoddard da Ahmet Ağaoğlu gibilerin Turan birliği idealini, Finlandiya'dan Mançurya'ya kadar kuvvetli bir birlik fikri şekline getirmiş olduklarını ancak yine de onların Turancılığının sadece Rusya Tatarları, Osmanlı Türkleri, Orta Asya ve İran Türkmenlerini içine almakta olduğunu belirtmekteydi. Bu halkların tamamı Müslüman olduğu için yapılan propaganda ırkî içeriği ile birlikte dinî özellikleri de barındırıyor ve birçok bakımdan Pan-İslâmizm'e doğru gidiyordu [Stoddard 1917: 19]. Bu aynı zamanda Stoddard'ın tanımlarıyla Türklerin tanımları arasındaki farka da işaret etmektedir. Ayrıca Stoddard, ilginç bir şekilde Macar Turancılığı'nın coğrafya temelli yaklaşımlarını ciddiye almıyordu.

Stoddard'ın haritası Pan-Türk olmaktan çok Pan-Turan'dı ve gerçekten uçsuz-bucaksız bir coğrafyayı içine almaktaydı. Bu nedenle İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin Turancılık karşıtı politika oluşturmalarını diğerine göre daha da körükleyen bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Zaten fikirlerinin ifade edildiği kısımda görüldüğü üzere o, gerçekliği olsun ya da olmasın saydığı halkların kendilerini Turan ırkına mensup sayıp harekete geçmeleri durumunda korkutucu bir milliyetçi hareketin ortaya çıkacağını söyleyerek muhtemelen ilgili ülkeleri uyarmaktaydı. Bu uyarının önemi, sadece o dönem için devasa bir nüfusun harekete geçme ihtimalinden kaynaklanmıyordu. İsrarla vurgulanan düşünce, Turan halklarının "savaşçı, teşkilatçı ve yönetici" kabiliyetleriydi. Harekete geçecek olan aynı zamanda bu yeteneklerdi ki Avrupa'yı asıl korkutması gereken de bunlardı.

Stoddard, Pan-İslâmizm üzerine yazdığı ve 1921'de Amerika'da yayınladığı başka bir çalışmada, Turan halklarının tamamını değil de bu halkların bir şubesi olarak gördüğü Türkleri konu edinir ve onlar hakkındaki görüşlerini daha keskin ve hakaret içeren tanımlamalarla ifade eder. O, 1921'de daha rahattır. Türkler, Macarlar ve Bulgarlar I. Dünya Savaşı'nda yenilmişlerdi ve Çarlık Rusya dağılmasına rağmen bir Türk/Turan birliği gerçekleşmemişti. Rusya'nın onun hâkimiyetinde olan Türklerin ve yaşadıkları toprakların kaderi başta İngiltere olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nin de aralarında bulunduğu galiplerin eline geçmişti. Yani Pan-Turan ideallerin gerçekleşmesi engellenmişti. Mevcut durum ona Türkleri 1917'den çok daha keskin bir şekilde ötekileştirme olanağı vermektedir. Bundan dolayı artık Türklerin yeteneklerinin bir önemi kalmamıştır. Bu eserde yapılan tanımlamalar, rahatsız edici ırkçı söylemler içermektedir. Bugünden bakıldığında hiçbir bilimsel yanı bulunmamaktadır. Ancak XX. yüzyılın başlarında Batılı düşüncenin Türkler hakkındaki yargılarının tipik örneklerinden biri olduğu ve Turan halkları ile ilgili yukarıda bahsedilen yargıları tamamladığı için kısaca üzerinde durulacaktır.

Bahsedilen kitaptaki görüşlere göre Türkler, hatırlanması güç, eski çağlardan beri Doğu ve Merkezî Asya'nın uçsuz-bucaksız bozkırlarında "*başiboş ve amaçsız gezinen ve hepsi Ural-Altaiç veya Turanîler*" adıyla bilinen göçebe-fetihçi kabilelerin batı şubelerinden biridir.

Fikrî seviyesi çok düşük olan bu anlayışsız (*dull-witted*)²⁰ halkın en iyi yaptığı iki şey, emirlere üst düzeyde itaat ve şeytanlar gibi savaşmaktı (*fight like devils*). Stoddard'a göre Türkler, İslâm için atalarından kalma pagan inançlarından hemen vazgeçmişlerdi. Fakat İslâm onların doğasında çok az değişiklik yapmıştı. O Türkler hakkındaki görüşlerini yukarıda Turan halkların tamamıyla ilgili düşünceleriyle birleştirmeye devam etmekte ve şöyle demektedir: "*Şimdi ilkel (primitive) Türk'ün doğası nedir? İlk ve en önemlisi o usta bir savaşçıydı. Disiplin Türk'ün parolasıydı. Düşüncesinde bir orijinallik bulunmamaktaydı fakat*

²⁰ İfadenin *kalin kafalı, donuk zekâlı* gibi anlamları da bulunmaktadır.

çok az merakı vardı. Türkün yavaş zihnine (slow mind) çok az fikir nüfuz etti ve bu çok az şey, tepki göstermeden, sorgulamadan itaat edilen askeri emir ve kurallardan ibaretti”²¹.

Bu anlatının bahse konu olan makaleden tek farkı, Stoddard'ın yukarda bütün Turan halkları için oluşturduğu tanım ve yargıları, özelleştirmesi ve Turanilerin bir şubesi olarak gördüğü Türklere uyarlamasıdır. Buna göre Türkler, XI. yüzyıldan itibaren İslâm'ın doğu sınırlarını, İran üzerinden zorlayarak bölgeye gelen bir halktır. Bu halk ilk aşamada Arap halifeliliğinin paralı askerleri olarak görev yapmış, kısa bir sürede liderleri öncülüğünde kabileler halinde merkezi Asya bozkırlarından Müslüman topraklarına göç etmiş ve savaşçı yeteneği ile Müslümanların yönetimini ele geçirmiştir [Stoddard 1922: 7]. *“Daha ilk aşamada eski pagan inançlarını terk ederek Müslüman olan Türklerin doğası, İslâm dini tarafından çok az değiştirilebilmiştir.”* Hiçbir zihinsel kapasitesi ve estetik duygusu bulunmayan, dolayısıyla bir medeniyet geliştirebilme yeteneğine sahip olmayan Türklerin tek bir meziyeti vardır, o da savaşmak.

Burada yazarın önemle belirttiği husus, İslâm'ın Türklerin doğasını değiştir[e]mediğidir. Bu vurgunun Araplarla Türkler arasında bir ayırım koyma ihtiyacından kaynaklandığı açıktır. Tersinden okunduğunda batılı zihnin Arap dini olarak tanımlama eğiliminde olduğu İslâmiyet, Türk'ü Araplaştıramamıştır. Onu çok az etkilemiştir. Tıpkı Hıristiyanlığın, Macarları ve Bulgarları asimile edemediği gibi! Dolayısıyla Arap İslâm anlayışı ile Türk İslâm anlayışı birbirinden tamamen farklıdır. Bu tahlillerin Arapları provoke etmek suretiyle Türklerle Araplar arasında, şimdi ya da başka zaman gerçekleşmesi muhtemel bir Pan-İslâmist birlikteliği önlemeye dönük bir girişim olduğu izlenimi doğmaktadır. Zira yazar kitabında Türklerin İslâm dinine girmelerini, sadece Avrupa ya da Hıristiyanlık için değil, İslâm dini ve/veya Araplar için de bir felâketle sonuçlanan gelişme olarak nitelemektedir. Stoddard ayrıca Türklerin halifelliği Araplardan gasp ederek İslâm'ı yozlaştırdığını; gerçek İslâm'ın ancak Araplar eliyle yeniden kurulacağını iddia eden Vehhabi hareketini şiddetle olumluyor ve destekliyordu. Ona göre Vehhabilik, modern Arap milliyetçiliğinin ilk şekliydi [Stoddard 1922: 8]. Yazara göre Türkler, anlayışsız zihin yapıları yüzünden, sahip ol[amadıkları] medeniyet kurma yeteneği sebebiyle Araplar eliyle yükselen İslâm medeniyetini çökertmişlerdir.

Yukarda yapılan analizin bir başka önemli boyutu ise; Türkün ilkelliğine yapılan vurgu ile birleştirildiğinde daha anlamlı hale gelir. Şöyle ki eğer gelişmiş bir din olan İslâm ilkel Türkün doğasında hiçbir değişiklik yapmadıysa, onun Şaman inançlarını yok edemediyse, bugünkü Türk ile yüzyıllar önceki Türk arasında hiçbir fark yoktur. O halde Türk dün olduğu gibi bugün de ilkel bir varlıktır. Dolayısıyla medenileşme vasfı bulunmamaktadır. Bunun en önemli nedeni ise ırkî özellikleridir. XX. yüzyılın en azından ilk yarısında, bu *“ırksal gerilik teorisinin”* ne anlama geldiği bilenlere malum olduğu için sanırız daha fazla açıklama yapmaya gerek yoktur.

Stoddard'ın tanımlamaları belki antropoloji ve coğrafya eğitimi almış olmasından dolayı ırkî temel referans kaynağı haline getirmektedir. Ancak görüşleri, döneminde Avrupa'da hâkim olan düşüncelerin oluşturduğu bütün önyargıları içermektedir. Ona göre ilerilik ya da gerilik, medeni olmak ya da olmamak ırkî hasletlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Türkleri kendince ırksal özellikleri bakımından incelemekte ve medeni olamayacakları kanaatine varmaktadır. Turanlıların tamamı göçebe, savaşçı ama medenileşme vasfı olmayan toplulukların meydana getirdiği uygarlıkları yıkan halklardır. Yazarın analiz etmediği ise bu savaşmaktan ve başıboş gezmekten başka hiçbir özelliği olmayan ilkel halkın? nasıl olup da

²¹ Bu çalışmada eserin Londra'da yapılan ikinci baskısı esas alınmıştır [Stoddard 1922: 7-9]; Eserin Amerika'daki ilk baskısı esas alınarak 1923'te Türkçeye yapılan çevirinin Latin harflerine çevrim yazısı ancak 2002'de yapılabilmıştır [Stoddard 2002].

çok kısa bir süre içerisinde Müslümanların yönetimini ele alıp, onları yönettiğidir. Yani devlet ve toplum yönetmek herhalde sadece askeri yetenekle yapılacak bir iş değildi. Bunun için asgari düzeyde de olsa teşkilatçı bir zihne ihtiyaç bulunmaktaydı. Bu ise donuk zekâlı olmayı değil, yaratıcı bir zekâyı gerektirmekteydi. Stoddard'ın bu tahlilleri gerçekte, Batı'da yüzyıllar içinde oluşmuş bulunan İtalyan bir tarihçinin ifadesiyle "*Türk saplantısından ve Türk Korkusundan*" başka bir şeyi ifade etmemektedir.

Sonuç

Bu makaleyi yayınlan derginin koyduğu ilkeler gereği yazının ilk bölümünü burada sonlandırılarak konuyla ilgili diğer metinlerin incelenmesi ikinci bir araştırmaya bırakılmıştır. Bununla birlikte şimdiye kadar yapılan incelemelerin genel bir değerlendirmesini yapmakta da fayda görülmektedir. İncelenen metinlerde öncelikle Avrupalı edip ve bilim adamlarının Pan-Türkizm ve/ya Pan-Turanizm'e bakış açılarının objektif ölçülere dayanmadığı, onların dönemin siyasi şartları içinde önyargıların etkisinde bir çerçeve çizmek istedikleri net bir şekilde görülmektedir. Görece geç bir metin olmasına ve doğrudan Pan-Türkizm ile ilgilenmemesine rağmen Malraux'nun Altenburg'un Ceviz Ağaçları isimli otobiyografik? romanı bile bu önyargılardan kurtulamamakta ve konuyu aşırı kategorize ederek kendisine göre "bir hayalperest olan Enver Paşa'nın maceralarına (?)" indirgemektedir. Ancak her halükârda onların bakış açısının temelini, aldıkları biçimlenim gereği milliyeti ırk üzerinden tarif etmek oluşturmaktadır. Bununla birlikte Malraux meseleyi belirli bir tarihsellik çerçevesinde ele almakta ve özellikle Osmanlı gerilemesini Turan haritasının şekillendirici esas unsurlarından biri haline getirmektedir.

Macar Turancılığı konuya coğrafya ve dil merkezli yaklaşmış ve antropolojik tanımlardan kaçınmaya çalışmıştır. Bununla birlikte tarihsel bir zemin oluşturma gayretini de göstermiştir. Bu nedenle Macar Turancılarının oluşturdukları haritalar alabildiğine geniş bir coğrafyaya yayılan son derece heterojen halklar topluluğuna işaret etmektedir. Bu halklar uzak çağlarda birbirlerinden ayrılmışlar ve her biri farklı tarihsel tecrübe yaşamıştır. Dinleri ise tamamen birbirinden farklıdır. Bu nedenle özellikle nazariye açısından önemli sorunlar içermektedir. Ancak bu sorunlar, Türkolojinin bir ilmi disiplin olarak kurulup gelişmesinde ve Türk tarihinin aydınlatılmasında Macar bilim adamlarının yaptığı katkıyı gözgeleyememiştir.

Stoddard tarihi kültürel farklılaşmaları hiç dikkate almadan ırksal özellikleri esas alarak Turan halklarının kimler olduğunu ve onların yaşadıkları coğrafyanın nereleri kapsadığını belirlemeye çalışıyordu. Bu çerçevede ona yardımcı olan bilim disiplinleri antropoloji ve filoloji idi. O Coğrafya temelli görüşleri pek dikkate almıyordu ve Turan halkları arasına dâhil ettiği bütün toplumların, aynı fiziksel ve zihinsel yapıya ve özelliğe sahip olduğunu ifade ediyordu. Yani ona göre Turan halklarında antropolojik açıdan *fiziksel görünüm* farklıydı, ancak *fiziksel yapı* hep aynıydı. Ayrıca bütün bu halklar aynı dil ailesine mensup-tular. Sadece bu iki özellik onların tek bir ırkın mensubu olduklarını kanıtlamaya yeterliydi. Dolayısıyla Stoddard Turanî dil gruplarını ve onları konuşan halkları, üzerinde yaşadıkları coğrafya ile birlikte Pan-Turanist hedeflerin içine alma eğilimindeydi. Şu halde Stoddard'a göre önemli olan bütün bu halkların aynı ırka mensup olduklarına dair bir bilinç geliştirip geliştiremeyecekleriydi. Eğer böylesi bir bilinç gerçekleşir ise bu hem Avrupa hem de bütün dünya için felakete sonuçlanacak olayların başlaması demektir. Çünkü Turanîler benzer fiziksel kabiliyetlere sahiptiler ki bu yetenekler onları dünyanın en savaşçı halkları yapıyordu. Korkulması gereken de bu özellikleriydi

Yine Stoddard'a göre Turanlılar tarih içinde çok çeşitli dinlere girip çıkmışlardı. Bu nedenle görünüşte dinsel çeşitliliğe sahiptiler. Ancak hiçbir Turan halkı millî dini olan Şama-

nizm'i tamamıyla terk etmemişti. Hatta onlar sonradan dâhil oldukları dini, Şamanizm potasında eritmiş, kendilerine has bir din haline getirmişlerdi. Yani Turanlılar Budizm, Hıristiyanlık, İslâmiyet vb. gelişmiş üst dinleri anlayacak kapasite ve yaratılışa sahip değillerdi. Bu nedenle hepsinin ortak dini Şamanizm'di. Dolayısıyla "İlkel bir inanç biçimi ya da din olan Şamanizm" bütün Turan halklarının ortak inancıydı. Yani hiçbir Turan halkı özünde kendine ait olan dini değiştirmemiş, sonradan girdiği dinler ancak yüzeysel bir şekilde bu toplumlara nüfuz edebilmişti. Ona göre bu durum Turan halklarının yaratıcı dehadan yoksun, sanatsal duyuları gelişmemiş dolayısıyla medenileşmemiş savaşçı göçebe halklar olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı. Bu nedenle uygarlığın düşmanıydılar ve tarihte medeniyet yıkıcı halklar olarak temayüz etmişlerdi. Zaten dilleri de göçebe yaşamın dışı vurumu olan ve onların geriliğini ortaya koyan bir yapıya sahipti.

Bütün bu analizler ortaya koymaktadır ki Batılı bilinci besleyen tarihsel miras, XX. yüzyılın başlarında, bilim adı altında yeniden biçimlendirilmiş ve Turan birliği korkusu yaratarak Türklere ırkçı bir perspektifte yaklaşmıştır. Bu yaklaşım Türkleri mahkûm etmek istemektedir. Açıkça görülüyor ki XX. yüzyılda Batının bilinci Türk ve/ya Turanlıların birlik olma ihtimalinden duyulan korkuyla beslenmiş ve oluşturulmuştur. Şüphesiz Macar Turancılarının ya da Stoddard'ın çizmiş olduğu haritalar aşırı abartılar içermektedir. Ancak Avrupa'da ve Batı dünyasında korkuyu besleyen ve insanları önlem almaya yönlendiren tam da bu haritalardır. Sonuçta Stoddard'ın Avrupa'ya nüfuz etmiş Türk korkusunu, Turan korkusuna ve saplantısına dönüştürmek için yaptığı propaganda, acımasız Türk karşıtı bir ırkçılık içermektedir. Stoddard aynı zamanda, kendince Avrupa'nın Türk karşıtı bilincini diri tutarak, tanımladığı Pan-Turan tehlikeye, batı diplomasinin tedbir alması gereğine de işaret etmiştir.

KAYNAKÇA

- 📖 AKÇURAOĞLU Yusuf [2009]. *Türk Yılı*, Haz: Arslan Tekin-Ahmet Zeki İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- 📖 AKYOL Yaşar - ŞAHİN Mustafa [1996]. "Habil Adem'in Serbest Fikir'i ve Ziya Gökalp Eleştirisi", *Toplumsal Tarih*, S: 26, ss. 56-64 [Habil Adem'in bu çalışmada yer alan üç makalesinin Arap harflerinden Latin harflerine çevrim yazısını yapan Zeliha Tefvik Bilge'dir].
- 📖 BASİRETÇİ Ali Efendi [2001]. *İstanbul Mektupları*, Haz: Nuri Sağlam, İstanbul: Kitabevi.
- 📖 ____, [8 Rebiü'l-âhir 1294/10 Nisan 1293]. "Şehir Mektupları-Macaristan'a Giden Osmanlı Mebuslar Hey'eti-Mektup No: 211" *Basîret*, No: 2071, ss. 3.
- 📖 ____, [2 Muharrem 1295/25 Kânûn-ı evvel 1293]. "Şehir Mektupları-Macarların Dostluğu-Mektup No: 247" *Basîret*, No: 3211, ss. 3.
- 📖 CONS Mol [Ty.]. *Londra Konferansındaki Meselelerden Anadolu'da Türkiye Yaşayacak mı? Yaşamayacak mı?*, Çev: Hâbil Âdem, İstanbul[?].
- 📖 DEMİRKAN Tarık [2000]. *Macar Turancılığı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- 📖 DOĞAN İsmail [2007]. "Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47, 2, ss. 1-12.
- 📖 GEORGEON François [2006]. *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930-Seçilmiş Makaleler*, Çev: Ali Berktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- 📖 HENTCH Thierry [1996]. *Hayali Doğu-Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, Çev: Aysel Bora, İstanbul: Metis Yayınevi.
- 📖 HÜLAGÜ Metin [1994]. "İngiliz Belgelerinde Pan-Turanizm ile İlgili Bir Rapor", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S: 94, ss. 73-98.

- 📖 I. D. 1199 A Manual on the Turanians and Pan-Turanism [1919]. *Compiled by the Geographical Section of the Naval Intelligence Division*, Naval Staff, Admiralty, London.
- 📖 İngiliz Gizli Servisi MIS'e Göre Turanlılar ve Pan-Turanizm [2005]. Çev: Gonca Bayraktar Durgun-Şenol Durgun, Ankara:
- 📖 KARAÇAVUŞ Ahmet [2013]. "XX. Yüzyıl Başlarında Türk ve Yabancı Algısında Pan-Türkist ve/veya Pan-Turanist Coğrafya ve Turanî Halklar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*, C: XIII, S:2, ss. 265-301.
- 📖 LANDAU Jacob M. [1999]. *PanTürkizm*, Çev: Mesut Akın, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- 📖 MALRAUX Andre [1996]. *Altenburg'un Ceviz Ağaçları*, Çev: Tahsin Yücel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- 📖 OĞUZ Alaattin [2005]. *The Interplay Between Turkish and Hungarian Nationalism: Ottoman Pan-Turkism and Hungarian Turanism [1890-1918]*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- 📖 ÖNEN Nizam [2003]. *Turanî Hareketler: Macaristan ve Türkiye [1910-1944]*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- 📖 STODDARD Lothrop [1922]. *The New World of Islam*, London.
- 📖 STODDARD Lothrop [1917]. "Pan-Turanism", *The American Science Review*, C: 11, S: 1, s. 1-17.
- 📖 STODDARD Lothrop [2002]. *1914-1921-I. Cihan Harbi Sonrasında İslâm Alemi-Bir Medeniyet Sorgusu ve Arayışı*, Çev: Ali Rıza Seyfi, Haz.: Kâmil Yeşil, İstanbul: Kaknüs Yayınevi.
- 📖 ÜLKÜ İrfan [2005]. *KGB Arşivlerinde Enver Paşa-Türkçülüğün Son Cephesi*, İstanbul: Karakutu Yayınları.
- 📖 VARDY Steven B [1983]. "The Impact of Trianon upon Hungary and the Hungarian Mind: The Nature of Interwar Hungarian Irredendism", *Hungarian Studies Review*, Vol: X, No: 1, ss: 21-42.
- 📖 Y.Y [1919]. "The Rise Of The Turks-The Pan Turanian Movement", *Handbooks Prepared Under the Direction Of The Historical Section of the Foreign Office*, No: 96 c & d.
- 📖 GÖKALP Ziya [1977]. *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul.